1 Μαΐου 2021

Ἡ ἑρμηνεία τῆς εἰκόνας τῆς Ἀναστάσεως (Γκότσης Χρῆστος)

/ Γενικά Θέματα



Ἡ εἰκόνα τῆς Ἀναστάσεως στὴν ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ἔχει δύο τύπους: Ὁ ἕνας εἶναι ἡ κάθοδος τοῦ Χριστοῦ στὸν Ἅδη, ὁ δεύτερος εἰκονογραφικὸς τύπος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ εἰκονίζει ἄλλοτε τὸν Πέτρο καὶ τὸν Ἰωάννη στὸ κενὸ Μνημεῖο καὶ ἄλλοτε τὸν ἄγγελο ποὺ «ἐπὶ τὸν λίθο καθήμενος» ἐμφανίστηκε στὶς Μυροφόρες.



Ἀργότερα ἡ εἰκόνα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ τύπου αὐτοῦ πλουτίστηκε μὲ τὶς σκηνὲς τῆς ἐμφάνισης τοῦ Χριστοῦ στὴ Μαρία Μαγδαληνὴ (τὸ «Μὴ μου ἅπτου») καὶ στὶς δύο Μαρίες (τὸ «Χαῖρε τῶν Μυροφόρων»).

Ὁ Λεωνίδας Οὐσπένσκη γράφει σχετικά: «Οἱ δύο αὐτὲς συνθέσεις χρησιμοποιοῦνται στὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ὡς εἰκόνες τῆς Ἀναστάσεως. Στὴν παραδοσιακὴ ὀρθόδοξη ἁγιογραφία ἡ πραγματικὴ στιγμὴ τῆς Ἀνάστασης τοῦ Χριστοῦ οὐδέποτε ἀπεικονίστηκε. Τόσο τὰ Εὐαγγέλια, ὅσο καὶ ἡ Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, σιγοῦν γιὰ τὴ στιγμὴ αὐτὴ καὶ δὲ λένε πῶς ὁ Χριστὸς ἀναστήθηκε, πράγμα ποὺ δὲν κάνουν γιὰ τὴν Ἔγερση τοῦ Λαζάρου. Οὔτε ἡ εἰκόνα δείχνει αὐτό. Ἡ σιγὴ αὐτὴ ἐκφράζει καθαρὰ τὴ διαφορὰ ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ τῶν δύο γεγονότων. Ἡ Ἔγερση τοῦ Λαζάρου ἦταν ἕνα θαῦμα, τὸ ὁποῖο μποροῦσαν ὅλοι νὰ κατανοήσουν, ἐνῶ ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ ἦταν ἀπρόσιτη σὲ ὁποιαδήποτε ἀντίληψη... Ὁ ἀνεξιχνίαστος χαρακτήρας τοῦ γεγονότος αὐτοῦ γιὰ τὸν ἀνθρώπινο νοῦ καὶ συνεπῶς τὸ ἀδύνατο τῆς ἀπεικόνισής του εἶναι ὁ λόγος ποὺ ἀπουσιάζουν εἰκόνες αὐτῆς ταύτης τῆς Ἀναστάσεως. Γι᾽ αὐτὸ στὴν Ὀρθόδοξη εἰκονογραφία ὑπάρχουν δύο εἰκόνες, ποὺ ἀντιστοιχοῦν στὴ σημασία τοῦ γεγονότος αὐτοῦ καὶ ποὺ συμπληρώνουν ἡ μία τὴν ἄλλη. Ἡ μία εἶναι συμβολικὴ παράσταση. Ἀπεικονίζει τὴ στιγμὴ ποὺ προηγήθηκε τῆς θεόσωμης Ἀνάστασης τοῦ Χριστοῦ – τὴν Κάθοδο στὸν Ἅδη, ἡ ἄλλη τὴ στιγμὴ ποὺ ἀκολούθησε τὴν Ἀνάσταση τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ, τὴν ἱστορικὴ ἐπίσκεψη τῶν Μυροφόρων στὸν Τάφο τοῦ Χριστοῦ».

Τὰ παραπάνω συμφωνοῦν καὶ μὲ τὰ ἀναστάσιμα τροπάρια τῆς Ἐκκλησίας μας, ποὺ ὑπογραμμίζουν τὸ ἀνεξιχνίαστο μυστήριο τῆς Ἀναστάσεως καὶ τὸ παραλληλίζουν μὲ τὴ Γέννηση τοῦ Κυρίου ἀπὸ τὴν Παρθένο καὶ τὴν ἐμφάνισή του στοὺς μαθητὲς μετὰ τὴν Ἀνάσταση («Προῆλθες ἐκ τοῦ μνήματος, καθὼς ἐτέχθης ἐκ τῆς Θεοτόκου». «Ὥσπερ ἐξῆλθες ἐσφραγισμένου τοῦ τάφου, οὕτως εἰσῆλθες καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων πρὸς τοὺς μαθητάς σου»).

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς παραπάνω δύο τύπους τῆς Ἀναστάσεως, συναντᾶμε στοὺς ναούς μας κι ἄλλο τύπο: αὐτὸν ποὺ δείχνει τὸ Χριστὸ γυμνό, μ᾽ ἕνα μανδύα ριγμένο, πάνω του νὰ βγαίνει ἀπὸ τὸν Τάφο κρατώντας κόκκινη σημαία. Ἡ εἰκόνα αὐτὴ δὲν εἶναι ὀρθόδοξη, ἀλλὰ δυτική. Ἐπικράτησε στὴν Ἀνατολή, ὅταν ἡ ὀρθόδοξη ἁγιογραφία ἀποκόπηκε ἀπὸ τὶς ρίζες της, τὴ βυζαντινὴ παράδοση, λόγω τῆς ἐπικράτησης τῆς ζωγραφικῆς τῆς Ἀναγέννησης. Ὑποστηρίχθηκε πὼς «ἡ μεγάλη προτίμηση γιὰ τὴν δυτικότροπη ἀπόδοση τῆς Ἀναστάσεως ὀφείλεται, μεταξὺ τῶν ἄλλων, καὶ στὴν ἐπίδραση τῶν προσκυνητῶν τῶν Ἁγίων Τόπων, γιατί πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο τοῦ Παναγίου Τάφου βρισκόταν παρόμοια (δυτικότροπη) εἰκόνα τῆς Ἀναστάσεως, πού, ἀντιγραφόμενη στὰ διάφορα ἐνθύμια τῶν προσκυνητῶν, ἔγινε ὑπόδειγμα γιὰ πολλοὺς ζωγράφους. Ὥστε μποροῦμε νὰ ποῦμε πώς, ὁ

συγκεκριμένος εἰκονογραφικὸς τύπος, διαδόθηκε τόσο ἀπὸ τὴ δυτικὴ τέχνη, ὅσο καὶ ἀπ᾽ τοὺς Ἁγίους Τόπους» (Εἰκόνες τῆς κρητικῆς τέχνης... σ. 357).

Παρακάτω θὰ παρουσιάσουμε καὶ θὰ ἀναλύσουμε τὴν εἰκόνα τῆς Ἀναστάσεως, ποὺ λέγεται καὶ «Ἡ εἰς Ἅδου Κάθοδος, γιατὶ εἶναι ἡ γνήσια εἰκὼν τῆς Ἀναστάσεως, ἣν παρέδωσαν ἡμῖν οἱ παλαιοὶ ἁγιογράφοι, σύμφωνος μὲ τὴν ὑμνωδίαν τῆς Ἐκκλησίας μας. Ἐκφράζει δὲ διὰ τῆς ζωγραφικῆς ὅσα ἱερὰ καὶ συμβολικὰ νοήματα ἐκφράζει ἰδίᾳ τὸ πασίγνωστον καὶ ὑπὸ πάντων ψαλλόμενον, ἀπὸ παίδων ἕως γερόντων, τροπάριον, «Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν, θανάτῳ θάνατον πατήσας καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι ζωὴν χαρισάμενος» (Φ. Κόντογλου).

Περιγραφὴ τῆς εἰκόνας

Στὴ βάση τῆς εἰκόνας ἀνάμεσα σὲ ἀπότομους βράχους, ἀνοίγεται μία σκοτεινὴ ἄβυσσος. Διακρίνουμε τίς μαρμάρινες σαρκοφάγους, τίς πύλες τῆς κολάσεως μὲ τίς σκόρπιες κλειδαριές, καρφιὰ καὶ κλεῖθρα, καθὼς καὶ τίς μορφὲς τοῦ σατανᾶ καὶ τοῦ Ἅδη μὲ τὰ φοβισμένα πρόσωπα καὶ τὰ γυάλινα μάτια. Εἶναι τὰ «κατώτατα τῆς γῆς», «τὰ ταμεῖα τοῦ Ἅδου», ὅπου κατέβηκε ὁ Κύριος γιὰ νὰ κηρύξει τὴ σωτηρία «τοῖς ἀπ’ αἰῶνος ἐκεῖ καθεύδουσι».

Πάνω ἀπὸ τὸ σπήλαιο, στὸ κέντρο τῆς εἰκόνας, προβάλλει ὁ νικητὴς τοῦ θανάτου, ὁ Χριστός. Ὁ φωτοστέφανος τῆς κεφαλῆς του, τὰ χρυσοκόκκινα ἱμάτιά του ποὺ ἀκτινοβολοῦν, καὶ ἡ θριαμβευτικὴ ὄψη τοῦ προσώπου του ἐναρμονίζονται πλήρως μὲ τὸ δίστιχο τῆς πασχαλινῆς ἀκολουθίας:

Χριστὸς κατελθὼν πρὸς πύλην Ἅδου μόνος,
Λαβὼν ἀνῆλθε πολλά τῆς νίκης σκῦλα (=λάφυρα).

Ὁ Χριστὸς ἐπιστρέφει τροπαιοῦχος ἀπὸ τὴ μάχη του μὲ τὸν ἅδη κρατώντας τὰ πρῶτα λάφυρα τῆς νίκης. Εἶναι ὁ Ἀδὰμ ποὺ τὸν κρατάει ἀπὸ τὸ χέρι, ἐνῶ ἐκεῖνος γονατιστὸς τὸν κοιτάζει εὐχαριστιακά. Πίσω του ἡ Εὔα μὲ κατακόκκινο μαφόριο καὶ κοντά της οἱ δίκαιοι, ποὺ περίμεναν μὲ πίστη τὴν ἔλευση τοῦ Λυτρωτῆ. Ἀνάμεσά τους ὁ Ἄβελ ποὺ πρῶτος γεύτηκε τὸν θάνατο. Στὴν ἀριστερὴ πλευρὰ εἰκονίζονται οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης Δαβίδ, Σολομών, Μωυσῆς, Πρόδρομος κ.ἄ. Ὅλοι αὐτοὶ ἀναγνώρισαν τὸ Λυτρωτὴ ὅταν κατέβηκε στὸν ἅδη καὶ προετοίμασαν τὸ κήρυγμά του, ὥστε νὰ βρεῖ ἀνταπόκριση στὶς ψυχὲς τῶν κεκοιμημένων.

Σὲ μερικὲς εἰκόνες ἡ παράσταση τοῦ τροπαιούχου Κυρίου εἶναι πιὸ ἐκφραστική, γιατὶ σ᾽ αὐτὲς ὁ Κύριος κρατάει στὸ χέρι του τὸ ζωηφόρο Σταυρό, τῆς εὐσεβείας τὸ «ἀήττητον τρόπαιον», μὲ τὸν ὁποῖο καταργήθηκε ἡ δύναμη καὶ τὸ κράτος τοῦ θανάτου.

Ἀλλοῦ ἔχουμε στὸ ἐπάνω μέρος τῆς εἰκόνας δύο ἀγγέλους ποὺ κρατοῦν στὰ χέρια τοὺς τὰ σύμβολα τοῦ Πάθους καὶ στὸ σπήλαιο τὸ θάνατο νὰ παριστάνεται μὲ γέροντα ἁλυσοδεμένο. Εἶναι δεμένος ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους μὲ τὰ ἴδια δεσμά, μὲ τὰ ὁποῖα εἶχε δέσμιο καὶ ὑποχείριο τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων.

Τὴν παράσταση κλείνουν δύο γκρίζοι βράχοι μὲ ἐπίπεδους ἐξῶστες καὶ οἱ ἐπιγραφές: «Η ΑΝΑΣΤΑΣΙΣ» καὶ «ΙΣ ΧΣ».

Ὡραῖα παρατηρήθηκε, πὼς «ἡ σύνθεση τῆς εἰκόνας εἶναι βαθιὰ μελετημένη, ἀκόμα καὶ στὶς μικρότερες λεπτομέρειές της. Ὅλα, ἀπὸ τὸ σχῆμα τῶν βράχων στὸ δεύτερο ἐπίπεδο ὡς καὶ τὶς ἀναλογίες τῶν χρωμάτων, περιέχουν ἕνα βαθύτερο νόημα καὶ ὑπακούουν σ᾽ ἕνα γενικὸ σχέδιο. Ἡ εἰκαστικὴ ἀπεικόνιση τοῦ ἀπόκρυφου κειμένου ἀποκτᾶ συμβολικὸ χαρακτήρα. Ταυτόχρονα, ὅμως, δὲν χάνεται ἡ σχέση μὲ τὰ συγκεκριμένα ἐπεισόδια τοῦ κειμένου» (Εἰκόνες τῆς κρητικῆς τέχνης..., σ. 327).

Πηγή: agiazoni.gr